

A Bánk-bán kérdéshez.*)

Érdúj helyi Menyhérttől könyv jelent meg Ujvidéken e czímen: „Péter és Bánk-bán összeesküvése.“ Hazafias tűzzel, élvezetes nyelven, és a mi fő: párját ritkító alapossggal és gondos szorgalommal van megírva. Magva e könyvnek ennyi: Petur vagyis Péter, a Töre fia, előbb országbíró, aztán bácsi, majd esanádi megyeispán gyilkolta meg Gertrud királynét, II. Endre feleségét. Bánkaak nem volt közvetlen része a gyilkosságban, de igen az összeesküvésben, melynek egyedüli oka hazafias és politikai volt: országos felzúdulás Gertrud német, nemzetellenes túlkapásai ellen. Mihez képest a Melind-féle „szerelmi rege költött volna el-ő tekintetre szembeötlő.“ Figyelemmel elolvassván ez értekezést, úgy tetszik nekem, hogy annak e magva érett meg legelőbb, aztán képződött körülé húsa és héja. Vagyis: daczára annak, hogy szerző hangsúlyozza, hogy főtörekvése a történeti igazságnak kritikai alapon való kiderítése volt, a mit készségesen elhiszek, ő már azon elhatározott szándékkal fogott a munkához, hogy török-szakad, de kimutatja, hogy a Melinda-affér későbbi todalék melyhez semmi köze a kritikai történelemnek: mert már „első tekintetre“ szemébe ötlött annak költött volta.

Érdúj helyi értekezése mindig számot fog tenni árpádkori történeti irodalmunkban, és e sorok írója, a ki nem vagyok szegődött árpádistá, megnyugvással tehettem volna le könyvét, mely két órai élvezetet nyújtott, ha — mea culpa! — egy alkalommal magam is bele nem botlom vala az Árpádok korszakába.

*) Pór Antal az Erd. Múzeum VII. kötetében 1890-ben cikket írt „Bánk-bán Melindájá“-ról, melyben kimutatja, hogy *Bor Benedek* (vagyis Bánk) szlavón bán, később nádor, spanyol származású neje, *Tota* asszony (Katona „Bánk-bán“-jának Melindája) kedvese volt Gertrud királyné fivérének. A megcsalt férj ezért állott az összeesküvők élére, a kik a gyűlölt Gertrudot 1213. szept. 28-án megölték. Szerk.

A dolog így esett. Egybe kellett állítanom a Nagy-Martoniak nemzetségének történetét, mert a nemzetség legfőbb emberének, Nagy-Martoni Pálnak, 1328 és 1349 közt országbírónak bővebb ismeretére vala szükségem. Természetes, hogy a csodaszép Tota is jelentkezett és lekötötte figyelmemet. Hogy is ne! Szegényke Spanyolországból, mint a királyné udvari hölgye vetődék szép Magyarországra. Itt szerencséje akadt. Elvette feleségül egy özvegy főúr, Benedek vajda, ki utóbb hűtlenségbe keveredék, száműzeték, jószágaitól megfosztaték. Tota is elvesztette ártatlanul(?) hitbérét, még szerencse, hogy nagy későn visszanyerte.

Ki ez a Benedek vajda? E kérdés sokáig bolygatta agyamat, míg végre egy álmatlan órában, mint a villanás, nyilatkozáék előttem: hiszen Benedek annyi mint Bánk; Bánknak is volt szép felesége; ő is hűtlenségbe esett, javaitól megfosztattott éppen úgy, mint Benedek vajda; mi több: az idő is jól összevág. Hátha e két név alatt ugyanegy személy lappang?

Alig hajnalodott, munkához fogtam, fölkutattam, a mit kis könyvesházam nyújthatott, és három nap alatt megszületett parányi tanulmányom, mely szerencsés volt e folyóirat VII. kötetében fölvett találni. Kételkedve nyújtám búvárlatom türelmetlen sietséggel készült eredményét, a Melinda-Totát, a mint azt „megtaláltam, vagy megtalálni véltem.“

A mit utóbb alkalmilag, mint e kérdésbe vágót, itt-ott még fölfedeztem, azt gondosan följegyzém és (öreg emberhez különben sem illő) hiúság nélkül mondhatom, mindiukább megerősödtem eredeti föltevésém helyességében, midőn ime, Érdujhelyi kiderítettnek vallja, hogy „téves alapon indúltam meg,“ „véleményem optikai csalódás, mely hasonló tényeknek, személyeknek és neveknek tagadhatatlanul érdekes találkozásán alapszik,“ de „nem felel meg a történeti valóságnak.“

Lássuk tehát Érdujhelyi részletes kifogásait, melyeket — örömmel megvallom és köszönöm — udvariassággal, tárgyilagosan ad elő.

Első kifogása az, hogy a Bánk nevezetnek Benedekből való származását nem tartja ugyan képtelenségnek, mindazonáltal azt egészen bebizonyítottanak nem látja. Mire van szerencsém válaszolni: legyen az iránt teljesen megnyugodva. Egyébiránt ha nem bízik meg bennem, és ezt senkinek rossz néven nem vehetem, üsse föl a Pá-

riz-Pápai Dictionáriumát (szebeni, 1767. kiadás, latin-magyar rész, 612. lap), ott meg fogja találni: „Benedictus: Bánk, Bene, Benke, Benkő, Benedek“; sőt ha neki ez sem elég, kérdezze meg, mint megkérdezte Csánki barátomat egyebekben, a szaktudósokat, nem esik ez rövidségével; és teheti ezt hazaiakkal, horvátokkal, csehekkel, lengyelekkel; bízom benne, mind azt fogják neki mondani, hogy Benkó, Benkő, Bankó, Bánk ugyanegy Benedekkel.

Hozzá teszem még, hogy abban az időben sem volt szokatlan ugyanazon személyt keresztnevének több változatán szólíthatni. Igy találom, hogy (Nagy-Martoni) Bertrاندot, Bertramnak és Bertalan-nak is; Dancs (Donch) zólyomi főispánt Domokosnak is; az Ákos nembeli Mic bánt Mick, Mike, Mikec és Mihálynak is írták és pedig hivatalosan írták. Szolgálhatnak több példával is, ha azon vádtól nem félnék, hogy nyitott kaput ostromlok.

„De — teszi hozzá szerzőnk — a kérdés nem azon fordul meg, Benedeknek hitták-e Bánkot, hanem azon: vajjon Bánk nádorispán azonos-e azon Benedekkel, kiről II. Endre 1221 évi oklevelében tesz említést, és a kinek javait a király elkobozta? — Benedek vajda, kiről Endre idézett oklevelében szól, fia volt Korláthnak (Konrád), kinek Imre király hűséges szolgálatainak jutalmául dús javadalmakat adott. Benedek Endrének is sok hasznos szolgálatot tett; utóbb azonban feltámadt ellene, miért is őt a király — az oklevél szavai szerint — száműzte és birtokaitól megfosztotta. Azt is megtudjuk, a királyi diplomából, hogy Benedeknek nejét Tótának hívták, ki haza-don korában elhagyva szülőföldét, Konstancia királynéval Magyarországra költözött és mind Imre, mind Endre nejének bizalmasa, társalkodó nője volt. Kétségtelen, hogy a királyi oklevélben nevezett Benedek azonos a Kézai Simon mester krónikájában előforduló Benedekkel, Konrád herceg fiával (talán inkább: Benedek herceggel, a Konrád fiával), ki a Konstancia királynéval bevándorlott Simon és Bertrand nővérét: Totát vette nőül. Kézai elbeszélése megvilágítja Endre oklevelét. Imrének neje volt Konstancia, az arragoniai király leánya, ki, midőn Magyarországra jött, kíséretében voltak Simon és Bertrand spanyol nemesek, kik itt letelepedtek. Idővel hű szolgálataikért, a krónika szerint, hatalmas birtokokat kaptak Imre királytól és minthogy családjuknak ősi vára Spanyolországban Boiotnak neveztetett el, e helyet, hol letelepedtek, Boiotnak nevezték el. Kon-

stanczia királynéval Magyarországra jött Simonnak és Bertrandnak nővére: Tota is, ki oly csodaszép volt, hogy hozzá hasonló azon időben aligha volt a kerek ég alatt. Ezen szűzet férjhez adták Konrád herczeg (?) fiához, Benedekhez, ki menyasszonyának Imre király hozzájárulásával Mártonfalvát adta nászajándékképen. Így adja elő Simon mester krónikája Benedeknek, Konrád fiának családi viszonyait. A krónika s az idézett királyi oklevél kiegészítik egymást, a kettőből együttvéve teljes képet alkothatunk és megtudhatjuk a valót.

A német származású (?) Benedek főúr, ennek ígéző szépségű neje; a nőnek fivérei: Simon és Mihály, annyira elkápráztatják az olvasó képzeletét, hogy szinte hajlandó azt hinni: ez azonos Bánk szép nejevel. Ha azonban tüzetesebben vizsgáljuk a dolgot, azon meggyőződésre jutunk, hogy ezen Benedek nem azonos Bánk-bánnal, következésképp a szép Tota nem volt Bánk neje. Mert ha föltesszük is, hogy Bánk valódi neve Benedek volt: azon körülmény, hogy Bánk a merénylet után néhány év múlva teljesen rehabilitált becsülettel ismét magas állásra jutott, míg Tota férjéről az ellenkező tűnik ki II. Endre okleveléből, kizárja a személy azonosságot. Bánk a merénylet után rehabilitálva áll előttünk, vele a király kibékült és a legelső országos méltóságokra nevezte ki, tehát elképzelhetetlen, hogy 1222 előtt javait elkobozta volna. Ellenben Benedek, Tota férje összes birtokait jóval 1221 előtt elvesztette és számkivetésbe ment. Midőn pedig 1221-ben II. Endre Totának visszaadja Martonfalvát és Boiothot, — habár a jószágelkobozást és számkivetést fölemlíti — a kibékülésről és rehabilitációról szót sem tesz. Már ha csakugyan Bánk volna a szóbanforgó Benedek vajda: a józan logika szerint, midőn a király említi, hogy vagyonát hűtlensége miatt elkobozta, egyúttal azt is föl kellene hoznia, hogy utóbb hűséges szolgálatai által hibáját jóvá tette s ezért elvett birtokainak egy részét visszaadja. De nem; nemesak hogy nem szól a kibékülésről, sőt nem is neki adja vissza a két konfiskált falut, hanem nejeének Totának és csak azért adja vissza, mivel Martonfalvát és Boiotot Tota nászajándékképpen kapta, mivel az ajándékozás Imre király és Konstancia királyné hozzájárulásával történt és mivel Tota a királyi kegyet nagyon megérdemelte állandó hűsége által. Maga a restitúció Tota kérelmére történt, ki Imre adománylevelével a kezében ment Endre király elé és kimutatta, hogy a két falu nem férjeé, ki hűtlen lett a királyhoz, hanem az övé, ki

azokat a király beleegyezésével kapta. Mire Endre belátva az igazságot, a két falut részint könyörgéssel, részint pénzen szerezte vissza és adta tulajdonosának, Totának.

Látható ezekből, hogy Endre Benedekkel 1221-ben haragban volt. Már pedig Bánk azon időben teljes mértékben bírta a királyi kegyeket. Tehát Bánk nem lehet azonos személy Benedek vajdával.

Így okoskodik Érdűjhelyi, és okoskodásának *alakja* ellen semmi kifogást tenni nem lehet. Azok, miket mond, mint a csiszolt lánczszemek egymásba vágnak. Ha a premisszák kiállják a próbát: a következtetés csattanó, mint a karikacsapás.

Azonban a premisszák nem állják ki a próbát.

Először, s ez sem éppen mellékes kérdés: honnét veszi szerző, hogy Benedek herczeg, a Tota férje német származású?

Másodszor, mivel bizonyítja szerző, hogy ama Bánk (de sőt úgy állítom, ketten vannak), kivel (vagy kikkel) 1217-től 1222-ig találkozunk a főurak közt, a rehabilitált 1213. évi nádorispán? Nem egyébbel, mint hogy a mondott időközben előkerülnek Bánk, Bankó, vagyis Benedek nevű főurak.

Egyetlen oklevél (*Árpádk. Új Okmt.* XI, 139) látszik kivételt tenni, „II. Endrének egy 1216. évről kelt levele, melyben (szerző szerint) bizonyos birtokrendezési ügyben az új tulajdonost Bánk hűséges jobbagya, az ország egykori nádorispánja által rendeli bevezettetni.“ Csak-hogy ezen oklevelet a szerző félre értette Nem azt mondja a király, hogy 1316-ban vezettette be Botkafia Tamást Legend birtokába Bankó volt nádor által, hanem egykoron, midőn Bankó még nádor volt, akkor vezettette be általa. Méltóztassék csak figyelmesen elolvasni e levelet, és rá tetszik jönni magától is, hogy nekem van igazam.

És most rajtam a sor megbizonyítanom, hogy mind azon Bánkok, Bankók és Benedekek, kiket szerző műve 31 lapján említ, *nem* lehetnek ugyanegyek a szóban forgó Bánk bánnal.

Szerző azt állítja, hogy II. Endre Bánkra, kit előbb annyira szeretett, a merényletben való bűnrészessége miatt megharagudott. Bánk elvesztette ekkor nádori hivatalát, 1213 őszétől 1217-ig nem viselt állami hivatalt; de ez utóbbi évben kibékült vele a király, megtette Szlavónia bánjává, 1221-ben országbíróvá és Fehérmegye ispánjává a királyné udvarbírájává, 1222-ben királyi udvarbíróvá és bodrogi főispánná; 1222-ben találjuk utoljára megemlítve mint országbírót és

fehérmegyei ispánt. És ugyanezen Bánkról, miután a király őt kegyelmébe (állítólag) visszafogadta, szeretetével és az ország számos főméltóságával (állítólag) újra megajándékozta, 1240-ben (valósággal) azt olvassuk (*Hazai Okmt.* VIII, 36.), hogy jószágaitól megfosztatott, nem talán valamely újabb keletű fölségsértésért, hanem az 1213. évi konspirációért, melynek következtében Gertrud királynét meggyilkolták, de a melyet a király neki rég megbocsájtott: hát bocsánatot kérek a kifejezésért: absurdum arra még csak gondolni is, hogy ezek a Bánkok egy és ugyanazon személy legyenek.

Adjuk elő a dolgot ad captum. Jeles emlékü Andrássy Gyula gróf részt vett az 1848—49. évi szabadság-harcban; e miatt halálra ítélték; de mert esetleg nem állott a kötélnek: csak a nevét tisztelhetette a bitó. Aztán amnesztiálták, megtették miniszternek, és ha most, miután elhúnyt, elkoboznák javait az 1848—49-iki eseményekért: ugyan mi volna ez? Gyöngéden szólva: képtelenség, absurdum.

Az optikai csalódás megesik a történetírón, főleg ha tárgya kissé távol esik, nincs kellőn megvilágítva és a kritika szeme nem eléggé fegyverzett. Megegett másokon is, megegett rajtam is, megesik azokon is, kik utánunk a szép föladatot tűzendik ki: patriam illustrare. Szégyennek annyira nem tartom, hogy néhányszor már önmagamát javítottam meg, és ma is azt állom, a mit egy alkalommal megírtam: a ki azt hiszi, hogy hibátlan történeti művet írt vagy írni fog, az szégyelje magát, mert a legnagyobb hibában leledzik, melynek nevetséges neve az önhittség.

Készséggel megismerném tehát, ha Érdújhelyi valamely tévedésemet kimutatta volna. Hanem ebben ludasnak nem érzem magam; de igen abban, hogy szerző művének egyes sikerült részeit, például régészeti kutatásait Bélakútról, Ó-Péteváradjáról, a pétevárad-i erődről stb. egy részről kellőleg nem méltányolhatom; más részről némely más tévedései bírálatába nem bocsátkozhatom.

Arról azonban nem mondok le, hogy egykoron talán megírom még a Bánk bán történetét, pedig — hacsak újabb, az eddigieknek ellentmondó, fontos adatok föl nem merülnek — a Melinda-affér *hibbirtásával*. Nem hiszem azonban, hogy akkor is e történeti felfogásnak „utolsó védője“ maradjon